

I. Теорія і методика архівознавства

ференції «Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи» (1996) розглядалися актуальні питання архівного будівництва, шляхи розвитку архівознавства як науки в незалежній Україні, проблеми викладання архівознавчих дисциплін. Наукова конференція «Архівна та бібліотечна справа в Україні 1917–1921 рр.» (1997) присвячувалася 80-літтю створення Бібліотечно-архівного відділу і засвідчила ідентичність багатьох професійних проблем архівної та бібліотечної справи. Проблеми забезпечення збереженості архівних документів аналізувалися на Міжнародній науковій конференції «Національна архівна спадщина: проблеми збереженості» (1999). Ширшому залученню молоді до розроблення пріоритетних тем архівознавства, вивчення історії архівної справи, розширення діапазону використання архівної інформації сприяла наукова конференція молодих дослідників «Архів і особа» (1999). Вперше за межі Києва було винесено Міжнародну наукову конференцію «Архіви і краєзнавство: шляхи інтеграції» (2003), яка відбулася у м. Дрогобичі та Трускавці Львівської обл.

Однак формат великих конференцій в сучасних умовах втрачає актуальність через відсутність конкретики й розмаїття тематики виступів. Видається значно ефективнішим проведення тематичних конференцій із дискусіями, здатними знайти відповіді на серйозні проблеми, і конкретними результатами, ніж зібрання для апробації наукових результатів дисертаційних досліджень, під час яких у багатьох учасників не вистачає часу вислухати колег, не говорячи про дискусію.

У підсумку варто зазначити, що сучасний період для української архівної науки є періодом випробувань. У зв'язку з цим актуалізується проблема наукової етики й відповідальності науковців за результати своїх досліджень. Переважно позитивні результати спостерігаються в галузі науково-організаційної, науково-інформаційної, науково-видавничої роботи. Нагальною необхідністю є поглиблення теоретичних досліджень, вивчен-

ня міжнародного досвіду в цій сфері, розширення міждисциплінарних зв'язків, удосконалення системи наукової атестації кадрів. Яскраво виражені інтеграційні тенденції в діяльності УНДІАСД, вищих навчальних закладів та академічних інститутів сприятимуть розвитку архівознавчої думки, підвищенню якості спеціальних архівознавчих видань як каналів професійної комунікації і загалом – позитивній перспективі функціонування архівної науки в ХХІ ст.

¹ *Водолажченко О.* Підручник до класифікування та опису архівів Мюлер'а, Фейт'а та Фруен'а // *АС.* – 1925. – Кн. 1. – С. 24–33.

² *Романовський В. О.* Вступні uwagi // Романовський В. О. Нариси з архівознавства: Історія архівної справи на Україні та принципи порядкування в архівах. – Х., 1927. – С. 5–10.

³ Див.: *Норберт Ерик.* Информационные технологии, архивное дело и история // *Международная научная конференция «Историки и архивисты: сотрудничество в сохранении и познании прошлого в интересах настоящего и будущего», 27–28 ноября 1997 г.?* Доклады и тезисы научных сообщений. – М., 1997. – С. 40–51.

⁴ *Яцків Я. С., Малицький Б. А., Бублик С. Г.* Трансформація наукової системи України: перехід до ринку // *Яцків Ярослав.* Проблеми розвитку наукової та науково-технологічної сфери України: Вибрані статті, матеріали та інтерв'ю. – К., 2006. – С. 13.

⁵ *Грушевський М. С.* Записка-протест з приводу висновків комісії чистки апарату ВУАН // *П. С. Сохань, В. І. Ульяновський, С. М. Кіржаєв.* М. С. Грушевський і academia. – К., 1993. – С. 261.

⁶ *Хорходина Т. І.* Архивист и реальность // *Вестник архивиста.* – 1995. – № 6 (30). – С. 29.

⁷ *Новохатський Костянтин, Скрицька Лариса.* Концепція забезпечення // *Студії з архів. справи та документознавства.* – 2002. – Т. 8. – С. 53–79.

⁸ Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи // *Студії з архів. справи та документознавства.* – 1998. – Т. 3. – С. 6–17.

⁹ *Боряк Г. В.* Десять років інформатизації архівної справи в Україні: проблеми, здобутки, перспективи // *Хрестоматія з архівознавства.* – К., 2003. – С. 358–368.

¹⁰ *Матяш І. Б. (кер.), Калакура Я. С., Лозицький В. С., Селіверстова К. Т.* Концепція підготовки та післядипломної освіти кадрів для архівних установ // *Студії з архів. справи та документознавства.* – 1998. – Т. 3. – С. 17–24.

Валерій Горвий

ФОНДИ РЕСУРСІВ СОЦІАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ БАЗ В ПРОЦЕСІ ТВОРЕННЯ НОВИХ ЗНАТЬ: ЗАГАЛЬНІ ПЕРСПЕКТИВИ

На межі тисячоліть критична маса в суспільній свідомості досягла простої у своїй суті істини про значення інформації як глобального, практично невичерпного ресурсу розвитку суспільства. Два останні десятиріччя дослідники визначають як період якісних змін в організації використання ін-

формації, що циркулює в суспільстві і відбивається в свідомості людей. На цей час припадає широке освоєння засобів її оцифрування, створення гігантських за обсягами інформаційних баз на різноманітних носіях. Водночас впровадження високоякісних засобів зв'язку, що сприяють зміцненню

I. Теорія і методика архівознавства

кооперації між базами, в свою чергу підвищує їх сукупний потенціал.

Нині засвоєння суспільством нових знань, нових обсягів інформації є запорукою його еволюції. Зростаючі обсяги інформації, що переробляється, використовується ним, є прямою характеристикою динаміки його розвитку. Однак, при цьому, говорячи про обсяги інформації в активному обігу, потрібно мати на увазі ту обставину, що при найвищій можливій динаміці розвитку суспільства ця інформація в принципі не може складатися лише з нового знання.

Як зазначав В. І. Вернадський, «у наукових світоглядах поліпшилися і створилися нові прийоми мислення, поглибилося розуміння наукового ставлення, але і те, й інше споконвіку існувало в науці... Історія методів пошуку, наукового ставлення до предмета як у розумінні техніки міркувань, так і техніки приладів чи прийомів, займає помітне місце за своїм значенням і повинна підлягати найуважнішому вивченню»¹. Це зумовлюється виробленими людством методами наукового пізнання дійсності, що тепер є провідною формою продукування інформації. В основі процесу пізнання протягом людської історії в різних пропорціях у єдиному сплаві проявились логічний і історичний методи освоєння об'єкта пізнання. Конкретизацією цієї думки в співвідношенні із сучасними інформаційними технологіями може бути теза українських філософів, які зазначають, що «для продуктивного функціонування думки потрібен блок оперативної і довготривалої пам'яті і, нарешті, різноманітні програми інформації. Однак наявність програм уже знаменує собою перехід від чуттєвого ступеня пізнання до раціонального. Таким чином, пізнавальний образ є результатом накладання двох протилежних процесів – процесу надходження інформації про зовнішній об'єкт і процесу опрацювання даних на основі наявних у суб'єкта перцептуальних і понятійних засобів (інтерпретативних матриць і програм)»².

Іншими словами, сучасний виробник нової інформації в усіх сферах суспільного життя в процесі контакту з навколишньою дійсністю не лишається один на один з природою і продукує результати цього контакту в нові обсяги інформації, а опирається в інформативній діяльності на існуючу вже у відповідних суспільних базах інформацію, з її допомогою розуміє, оцінює об'єкт пізнання, надає йому, по-можливості, найбільш точної форми, формулює кінцевий результат пошуку.

Безумовна необхідність, таким чином, базової (вже наявної) інформації при виробленні нової свідчить про наявність постійно існуючого спів-

відношення в цьому процесі. Звичайно, на різних етапах розвитку суспільства, в різних сферах його розвитку ці співвідношення є досить різними. Сьогодні, для нинішнього етапу розвитку вони мають свої характерні особливості.

По-перше, рівень наповнення баз, що використовуються при генеруванні нової інформації, для забезпечення допустимих логічних гарантій достовірності визначає глибину проникнення в навколишню дійсність. При цьому наявність надлишкової інформації, виходячи з формування завдання на творення нової інформації (спонукальний мотив), призводить лише до зайвих трудовитрат організаційно-стартового моменту і негативно не впливає на результат дії. Водночас, якщо базова інформація є недостатньою, то нова інформація може лише частково відповідати меті пошуку або ж зовсім їй не відповідати, може бути частково, або ж повністю хибною і практично дуже малою-мовірним, випадковим при цьому може бути позитивний результат. Іншими словами, *одержання точного результату залежить від точно сформульованого завдання, а це формулювання потребує вивчення вже існуючого в базах відповідного обсягу інформації*. Слід зазначити, що в умовах, коли стрімко зростають обсяги інформації, в умовах сьогодення все більше зростає значення саме точного і достатнього обсягу вихідної інформації для формування необхідних параметрів і змісту нової інформації. Особливо це стосується науки, сфери вдосконалення господарського механізму, державотворчого процесу, демократичних перетворень.

Важливим при цьому є встановлення необхідної системи логічних зв'язків між наявною і новою інформацією, що визначають місце і значення останньої в інформаційній базі, сприяють з'ясуванню змісту і можливостей її практичного використання. Глибину проникнення в дійсність для одержання нової інформації не слід плутати з обґрунтуванням напряму пошуку. Глибина проникнення в неї з метою одержання нової інформації завжди орієнтована на певний проміжний чи кінцевий результат, потрібний для тієї чи іншої інформаційної бази (тобто здійснюється в інтересах тієї чи іншої людської спільності). Водночас напрям пошуку не передбачає здобування якихось конкретних результатів, точніше, при цій формі організації пошуку прийнятним є будь-який результат. Підміна одного поняття іншим підводить, як правило, до несподіваних результатів.

Наступним питанням, що стосується співвідношення між новою і вже наявною інформацією є питання визначення якісної структури інформації

I. Теорія і методика архівознавства

в базах. Згідно з основними методами формування інформаційних баз найбільш давнім і всеохоплюючим є досвідний метод. Суспільні інформаційні бази всіх існуючих людських спільностей у тій чи іншій мірі як джерело свого наповнення використовують насамперед цей метод. Він пов'язаний із сферою практичної діяльності людей і містить насамперед описовий матеріал, або ж матеріал першого рівня узагальнення – «інформація – на базі інформації». Цей рівень інформації найчастіше використовується людьми у будь-якому виді діяльності, що не потребує спеціальної теоретичної підготовки і здійснюється за принципом «роби як я» (рухонаслідування), на базі переліку конкретних технологічних операцій (наприклад, збиральний конвеєр на автозаводі тощо), узагальнення досвіду вдосконалення насамперед виробничих та інших процесів і т. п. Необхідно відзначити, що своєчасне забезпечення такого роду новою інформацією бази відповідно до принципів доцільності, достатності та безперервності забезпечує значною мірою адекватність у реагуванні даної конкретної людської спільності на повсякчасні, ординарні життєві ситуації. Тобто, створює умови для вирішення проблем тактичного рівня впливу.

Говорячи про нову інформацію, що наповнює базу із застосуванням досвідного методу її формування і розвитку, маємо на увазі всю нову інформацію саме для даної бази. Це може бути і щойно створена інформація на підставі вивчення практичного досвіду і вже відома в суспільстві, або ж забута ним і відновлена для сучасних потреб інформація (наприклад, технологічні прийоми виготовлення дамаської сталі, відновлені прийоми рукоділля чи, скажімо, спроби освоїти на Полтавщині технологію вирощування женьшеню). Уся ця інформація, будучи досвідом, добре освоєною в якійсь іншій соціальній групі, одержує в інформаційній базі даної людської спільності статус нової. Оскільки вона відкриває фактично нові можливості для розвитку даної спільності. В останні десятиріччя можливості для залучення такої інформації в діючі бази різко збільшилися завдяки розвитку інтернет-технологій, зростаючим можливостям видобування її з глобального інформаційного простору.

Щодо використання досвідної інформації практика інформатизації виявила два застереження.

По-перше, за винятком інформаційного продукту, створеного представниками даної людської спільності в її інтересах, вся інша інформація, як правило, потребує адаптації до умов використання в даній конкретній ситуації. Причому, більшої

прив'язки до реальних умов потребує складніша інформація.

По-друге, в умовах, коли стрімко зростають можливості для продукування нової інформації, в умовах швидкого зростання її обсягів, виникає проблема структурного перенасичення бази описовим, досвідним матеріалом. Навіть за умови грамотного структурування інформації ефективність її використання без необхідного узагальнення, осмислення може зменшуватись із зростанням обсягів. Надалі пошуку може все більше відчуватись зміщення пріоритетів, розмивання мети інформотворення та ін. Прикладом цьому можуть бути, скажімо, спроби узагальнення реформ у сільському господарстві в країнах СНД у пострадянський період, спроби сформулювати концепцію розвитку туристичної галузі в Україні тощо.

У ході суспільного розвитку посилюється проникнення людини в навколишній світ, розвивається система уявлення про нього, процес самоусвідомлення і зменшується її залежність від найпростіших впливів природи: холоду, спеки, вітру тощо. Поряд із цим, проникнення в навколишню дійсність зумовлюється проявом нових впливів і викликів, що потребують реакції на базі опосередкованої інформації. Збільшується опосередкований зв'язок людини з природою. «Більшість гуманітарних наук рано чи пізно пододала свій інтелектуальний снобізм і зацікавилась реконструкціями відповідних тенденцій масової практики... У категорії практичного розуму і близьких до неї понять – своя, досить довга і плідна історія», – зауважив С. П. Щавелев³.

Людина вступає у дедалі глибші і всебічні контакти, включаючи у сферу відповідних реакцій зростаючу кількість процесів навколишньої дійсності. У зв'язку з цим набуває важливості використання *науково-теоретичного методу* наповнення суспільних інформаційних баз. Цей метод пов'язаний із процесами узагальнення масивів інформації, узагальнення процесів самого узагальнення, самоусвідомлення у співвідношенні з навколишньою дійсністю.

Професор Р. Ф. Абдєєв наголосив на тому, що у наш час інтенсивність процесу узагальнення досвідної інформації виражається в стрибкоподібному зростанні інформаційних процесів у контурах управління і пізнання з використанням наукової методології і технічних засобів кібернетики, що є змістом сучасної, науково-технічної революції. Таким чином, якісна відмінність нинішнього етапу процесу пізнання дійсності полягає у використанні науково-теоретичного методу формування інформаційних масивів. Це є рельєфно ви-

I. Теорія і методика архівознавства

ражена особливість сучасності. «Якщо раніше, – відзначив дослідник, – революції розгортались в окремих сферах науки і техніки, то нині вона пронизує всі галузі науки і техніки, охоплює всі виробничо-економічні, соціальні, культурні та інші галузі людської діяльності, скрізь, де є інформаційно-управлінські процеси»⁴.

Оскільки процес постійного проникнення в неосвоєну навколишню дійсність є необхідною умовою розвитку суспільства, його інфраструктури, умовою розвитку всяких інформаційних баз, глибина цього проникнення визначається двома основними факторами: суспільною потребою і наявним інформаційним ресурсом, необхідним запасом узагальненої інформації. На базі цього ресурсу має бути виявлено закономірності, сформульовано параметри пошуку, розроблені відповідні програми, параметри і гіпотези. Творення «інформації на базі інформації», застосування вищих форм аналітичного узагальнення інформаційного матеріалу, таким чином, є важливим напрямом наповнення баз новоствореною суспільнозначущою інформацією, підвищує ефективність використання наявних інформаційних масивів.

У практиці нині існує ще два джерела нової інформації для наповнення баз. Одне з них пов'язане з подальшою переробкою уже наявних у базі масивів інформації, вивченням її змісту, логічних зв'язків. Таким чином, розв'язується можливість ефективної переробки і використання наявних в обігу інформаційних ресурсів у масштабах даної бази. Друге джерело пов'язане з внесенням у базу готової інформації, як здобутої досвідним методом, так і науково-теоретичним, з інших баз, з глобального інформаційного простору.

Слід лише ще раз зауважити, що інформація, вироблена для наповнення конкретних інформаційних баз, поза цими базами, як правило, може ефективно використовуватись лише з відповідною адаптацією стосовно нових завдань. Особливо це стосується інформації вищих рівнів узагальнення, що відображає порівняно швидкоплинні процеси, наприклад, у сучасному суспільному житті.

Як уже зазначалося вище, ефективно, корисне для дальшого розвитку певної людської спільності проникнення в навколишню дійсність можливе тільки при опорі на наявні вже інформаційні ресурси інформаційної бази.

При цьому нинішня реальна дійсність створює досить парадоксальну ситуацію: розвиток суспільства наштовхується на все нові й нові виклики сучасності, реагування на які потребує введення в обіг все більшої кількості нової інформації, забезпеченої науково-технічним і власне люд-

ським прогресом. При цьому однак увесь практичний досвід людства свідчить, що такий прогрес можливий лише при опорі на раціональний досвід минулих поколінь, на традиційну інформаційну основу розвитку людства. Таким чином хоча суспільство, засноване на знаннях, стрімко завойовує світ масовим випродуктуванням і розповсюдженням знань⁵, значення традиційних інформаційних фондів для нього зростає. При цьому, однак, мається на увазі не лише пряме використання інформації, одержаної досвідним або ж науково-теоретичним методом. Розвиток всякої людської спільності і, отже, розвиток її інформаційної бази завжди пов'язується із системою відповідних духовних цінностей і орієнтирів. Моральна позиція всіх категорій членів суспільства і особливо його найактивнішої частини є дороговказом, підтвердженням, вивіренням соціальною практикою, що забезпечує потенціал життєздатності даної людської спільності, його пізнавальний потенціал.

Всяка така спільність як сукупність соціальних істот потребує і розвиває свою систему святково-обрядових урочистостей. Вона в рамках цієї системи солідаризується із загальнонародними, загальнодержавними духовними цінностями, підтверджує значущість власних, навколо яких об'єднується дана людська спільність, робить свій внесок у сімейно-побутові урочистості своїх членів. Інформація про систему урочистостей даної людської спільності, про значення символів та символічних дій, стверджуваних святково-обрядовою практикою, про історію виникнення і побутування урочистостей є важливою складовою інформаційної бази всякої людської спільності. Ця складова за функціональним призначенням нині є суспільним механізмом передавання найважливіших духовно-ціннісних орієнтирів новим поколінням людей, механізмом консолідації членів людських спільностей навколо цих цінностей, механізмом прилучення членів цих спільностей до цінностей загальносуспільних. Опосередковано вона впливає на процеси збагачення соціальних інформаційних баз.

Художньо-естетичний метод наповнення баз відображає різноманітність явищ і подій дійсності не в поняттях, а в художніх образах, у емоційно забарвленій формі, що відбиває сплав соціального досвіду і відповідних емоційних переживань. Цей метод наповнення інформаційної бази забезпечує одержання специфічного інформаційного продукту. Його складові мають у собі в знятому вигляді результати розумової діяльності, в яких синтезується загальне і конкретне з особистісною

I. Теорія і методика архівознавства

емоційною формою вираження. «Вищі, соціальні емоції є формою вираження, закріплення і оцінки соціально-історичного досвіду людських відносин. Художній образ у мистецьких творах історично пристосований для закріплення і вираження такого досвіду... художні емоції фіксують соціально-історичне, необхідне, стійке, важливе для багатьох людей»⁶.

У базах, таким чином, фіксується інформація про прекрасне, його зміст і форму та соціальне значення. Інформація, одержана з допомогою художньо-естетичного методу наповнення баз, є інформацією, що свідчить про рівень духовної культури даної людської спільності. Її члени, долучаючись до кожного з видів мистецтва, вивчаючи його, збагачуючи його новими творчими здобутками, формують себе як культурно-історичні істоти. Як і у випадку використання святково-обрядового методу наповнення баз, масиви художньо-естетичної інформації є дуже важливим фактором регламентації суспільно значущими інтересами та культурною традицією всякої діяльності людини, і насамперед пізнавальної.

Та інформація в соціальній інформаційній базі, що забезпечує спадкоємність культурної традиції, духовно-ціннісних орієнтирів, необхідна для виживання і розвитку людських спільностей. Створювані ними нові масиви художньо-естетичної інформації не можуть набути суспільної значущості без опори на відповідну культурну традицію. Більше того, культурна традиція як історична пам'ять – обов'язкова умова не лише існування, а й розвитку культури навіть у випадку кардинальних змін у суспільстві, як це відбувається в Україні та інших країнах СНД. Спадкоємність культури, система духовно-ціннісних орієнтирів проявляється у використанні й засвоєнні позитивних результатів попередньої діяльності, на її базі вироблення і впровадження нових, відповідних новим умовам існування суспільних орієнтирів і відозміну невідповідних новим умовам чи відмову від них.

Співвідношення при використанні нової і наявної вже в базах інформації може залежати від асортименту цілей і бути різним. На це співвідношення може впливати ступінь новизни вирішуваної людською спільністю проблеми, глибина проникнення в невідоме, значення вирішуваної проблеми для життєздатності цієї спільності і т. ін. Однак, процес збагачення баз новою інформацією як елемент культурного розвитку в широкому значенні цього слова, не може існувати у відриві від культурної традиції суспільства, від духовної спадкоємності поколінь. Очевидно, наше сучасне ук-

раїнське суспільство ще має усвідомити давно вже бездискусійну в більшості цивілізованих країн світу просту в своїй суті аксіому стосовно того, що наявна система бібліотечних, архівних та інших державних і громадських інформаційних центрів якраз і виконує своєрідну місію гаранта дотримання культурної традиції і духовної спадкоємності. І усвідомивши – сформувані відповідне ставлення до цих установ.

Для активної участі в суспільних інформаційних обмінах потрібне невпинне збагачення базових ресурсів інформації. Серед них зростаючою має стати роль системи загальносуспільних інформаційних баз – бібліотечних закладів. Важливими орієнтирами при їхньому створенні мають бути зводи рукописної, друкованої, електронної україніки. При цьому необхідний подальший розвиток електронних баз даних, науково-бібліографічних видань серії «Національна бібліографія України», покажчиків та каталогів широкого видового спектру: книг, газет, рукописів та ін. З розвитком бібліотечних установ, упровадженням сучасних технологій, вони мають відігравати функцію джерела якісного, важливого для всієї соціальної структури суспільства, інформування, своєрідних банківських установ нового типу, в яких будуть акумулюватись і використовуватись в обігу духовні цінності людської праці.

На нинішньому етапі розвитку інформатизації в Україні наявні інформаційні бази слабо включені в систему циркуляції інформації через зберігання основної маси інформаційних ресурсів на складних у використанні доелектронних носіях. Тим самим вони слабо доступні при застосуванні комп'ютерних технологій управління інформацією, основних інформаційних технологій на даному етапі суспільного розвитку. У зв'язку з цим, одним з найактуальніших завдань сьогодення є формування електронних ресурсів бібліотечних закладів двома шляхами: перетворенням наявної в бібліотечних базах (фондах) інформації на всіх носіях в електронну форму і систематичним наповненням цих баз новою електронною інформацією.

Стрімке зростання ефективності бібліотечних інформаційних баз може бути досягнуте завдяки розвитку кооперативних зв'язків між бібліотеками з допомогою електронних ліній зв'язку. Цим самим досягається спеціалізація комплектування бібліотечних закладів, доступ до будь-яких масивів інформації, відповідних до загального обсягу всієї інформації в бібліотечних закладах України, забезпечення глибинного вузькотематичного інформаційного пошуку. Усе це дає змогу забезпечити не лише більш дієві, порівняно з ни-

I. Теорія і методика архівознавства

нішнім забезпечення інформаційних потреб усіх категорій користувачів, а й достойніше представлення України в глобальному інформаційному просторі.

Важливим фактором розвитку інформаційних баз в Україні є також удосконалення комунікаційного середовища інформаційної сфери держави та суспільства. Актуальними завданнями при цьому є збалансований розвиток телекомунікаційних систем, комп'ютерної телефонії, інформаційно-телекомунікаційних технологій для впровадження дистанційних форм співробітництва з користувачами.

Спеціальними інформаційними базами є також архівні заклади. Ці інформаційні бази нині, у період розбудови української державності, утвердження демократичних засад, є важливим інформаційним ресурсом, необхідним для аналізу закономірностей розвитку нашого суспільства. Із входженням в інформаційну епоху, розвитком системи зв'язків, виробничих відносин глобального рівня значення таких баз даних зростатиме. Вони відіграватимуть все важливішу роль у системі ідентифікації та самоідентифікації в процесі міжнародних інформаційних обмінів соціальних структур нового, постіндустріального суспільства. У зв'язку з цим зростає значення систематичного, цілеспрямованого формування Національного архівного фонду України, забезпечення належних умов зберігання документів у державних архівах, здійснення програм створення страхового фонду найважливіших архівних документів (особливо унікальних, не тиражованих і не відтворюваних). Необхідно розширити співробітництво українських архівістів із зарубіжними українознавчими центрами для організації передавання в Україну в оригіналах або копіях архівних документів, фондів, колекцій, усієї документальної бази, що фіксує життя української діаспори в різних країнах світу, та роботу щодо повернення в Україну незаконно переміщених архівів. У цьому разі йдеться про необхідність наповнення найбільших, найважливіших для українського народу, української держави спеціальних баз інформацією стратегічного значення. Інформацією, що, з розвитком глобалізаційних процесів, набуватиме особливої ваги в питаннях української самоідентифікації.

У контексті розвитку міжнародних зв'язків важливою є організація співпраці з міжнародними архівними організаціями у сфері стандартизації архівної діяльності і особливо – стандартів з електронного діловодства, документообігу, оцифрування наявних інформаційних ресурсів у цій системі баз. Тут ситуація аналогічна зі станом

справ у сучасних бібліотечних фондах: чим скоріше інформаційні ресурси будуть переводитись у електронний вигляд, тим легшим стане доступ до них користувачів, тим швидше вони стануть елементом обігу інформації з використанням найпродуктивніших на сьогодні комп'ютерних технологій.

До загальносуспільних інформаційних баз України належать також бази мережі музейних закладів. Предметно-документальна система носіїв інформації в цих закладах визначає певну відмінність технологій збагачення цих баз новою інформацією і введення музейної інформації в суспільний обіг. Як і архівні, музейні заклади сприяють упорядкуванню, систематизації знань про минуле – платформи дальшого суспільного розвитку. Збагачення інформаційних баз у музейній сфері з поліпшенням матеріально-технічного забезпечення очевидно буде здійснюватись у напрямі розвитку мережі музеїв та заповідників, удосконалення їхньої культурно-освітньої діяльності, розширення взаємодії з вітчизняною та зарубіжною туристичною індустрією, збагачення форм і методів популяризації музейних зібрань у засобах масової інформації, розвитку комп'ютеризації всіх видів музейної діяльності, створення системи музейних WEB-серверів, міжмузейних комп'ютерних мереж, налагодження взаємодії цих мереж з усією системою загальносуспільних інформаційних баз і представлення їх в українському сегменті глобального інформаційного простору. Для введення в обіг інформаційних ресурсів музейних закладів сьогодні все ефективнішими стають форми роботи, пов'язані з використанням електронної інформації (віртуальні музеї, експозиції, виставки, дистанційне експонування та науково-популярна робота).

Розвиток українського суспільства зумовлює поряд з функціонуванням системи традиційних інформаційних баз, бібліотечних, архівних та музейних, зростання кількості нових інформаційних баз, що відображають ускладнення соціальної структури і є важливою ідентифікаційною характеристикою. Ця тенденція є красномовною ознакою процесу входження в інформаційне суспільство. Уся ця система інформаційних баз становить інформаційний потенціал нашого суспільства. Один із важливих показників його ефективності – якість системи внутрішніх зв'язків. Вона, у свою чергу, зумовлена необхідністю збалансованого розвитку телекомунікаційних систем, упровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Ці технології сприяють підвищенню ефективності використання системи баз, удосконаленню

I. Теорія і методика архівознавства

можливостей доступу до них і інформаційних працівників, які працюють над наповненням баз новою інформацією, і різних категорій користувачів. Для останніх дистанційні форми роботи надають нові можливості в навчанні, науковій діяльності, підвищенні кваліфікації працівників, реалізації планів самоосвіти, самовдосконалення тощо.

Процес розбудови української суверенної держави, національного утвердження обумовлює необхідність створення інтегрованого комунікаційного середовища інформаційної сфери держави, системи всіх інших суспільних інститутів України, прискореного формування комп'ютерно-технологічної інфраструктури загальносуспільної української інформаційної бази. На думку дослідників, у нашій країні існують реальні перспективи запровадження електронного урядування. Його наслідком буде «відкритість та прозорість діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; економія часу та матеріальних ресурсів; підвищення якості надання адміністративних послуг⁷. У зв'язку з цим можна зауважити, що чітко виражена суспільна потреба у сучасному технічному оснащенні вітчизняних інформаційних баз могла б сприяти розширенню власного виробництва відповідних технічних засобів для зберігання й ефективного використання наявної інформації, розробки нових комп'ютерних систем, систем нетрадиційних архітектур, штучного інтелекту, що відкриває нові перспективи в галузі творення нової високоякісної інформації для підтримки і розвитку баз в інтересах загальносуспільного прогресу.

Ефективності циркуляції інформації в суспільстві сприятиме також розвиток засобів комп'ютерної лінгвістики, автоматизованого формування універсальних і проблемно-орієнтованих словників. У зв'язку з цим виникає проблема широкого утвердження в системі як внутрішнього, так і зовнішнього інформаційного обміну у сфері комп'ютерних ресурсів поряд з уже широко використовуваними мовами також і української. Розгляд даного питання в площині загальнокультурній, загальнопатріотичній, у контексті самоідентифікації нашого суспільства хоча й є важливим, проте не охоплює всього комплексу питань збереження, розвитку і використання національних мов.

Можна припустити, що важливий у наш час у загальноцивілізаційному вимірі інтерес до розвитку національних мов, крім культурологічних, загальнодемократичних, гуманістичних, політичних мотивів набуде і певного прагматичного значення. Він буде пов'язаний із зростаючим значенням творчої праці, що, як свідчить суспільна практи-

ка, завжди буває найефективнішою в національному культурному середовищі з використанням виражальних засобів рідної мови. Розвиток сучасної української мови, її впровадження в усі сфери суспільного життя має обов'язково ув'язуватись із системою циркуляції електронної інформації, використанням її для наповнення українського сегмента глобального інформаційного простору.

Поряд із цим наповнення вітчизняних інформаційних баз новою інформацією пов'язане з розвитком комунікацій і технологій співробітництва в рамках міжнародних проектів, що охоплюють євразійські інформаційні структури і, в цілому, глобальний інформаційний простір. Дедалі більшої актуальності набуває необхідність інтелектуалізації українських пошукових систем і засобів навігації в Інтернеті, а також приведення діючих в Україні стандартів (термінологічних, форматних тощо) у відповідність до нормативних документів Міжнародної організації зі стандартизації та Міжнародної електротехнічної комісії.

Розвиток системи українських інформаційних баз, як і будь-яких систем інформаційних баз, прямо залежить також від розвитку основних потоків інформації на всіх наявних носіях, якими користується суспільство.

Стосовно самих носіїв суспільна практика свідчить, що хоча технічний прогрес і забезпечує все нові і нові можливості для фіксації, збереження й розповсюдження інформації, а це, у свою чергу, розширює арсенал можливостей для оперування нею, покращує відповідні якісні показники, однак повного витіснення новими носіями вже традиційних не відбувається.

Перспективи наповнення системи сучасних інформаційних баз пов'язані також із розвитком всіх основних інформаційних потоків на різноманітних носіях. Серед них можна назвати засоби масової інформації, книгу, кіно, театр та інші види мистецтва, а також рекламну діяльність.

Багатогранний потенціал розвитку системи постійного поповнення інформаційних баз українського суспільства свідчить, *по-перше*, про життєздатність цих баз в умовах входження в глобальний інформаційний простір, *по-друге*, про наявність серйозного потенціалу вдосконалення внутрісуспільних інформаційних процесів.

Однак варто зауважити і про таке: в умовах переходу до постіндустріального періоду розвитку суспільства відбувається посилення впливів глобального інформаційного простору на національні системи соціальних інформаційних баз. Україна, як молода держава, особливо вразлива до такого роду впливів. Тому для неї особливо

I. Теорія і методика архівознавства

важливим і актуальним є питання дбайливого збереження і ефективного використання в усіх сферах суспільного життя, в тому числі в сфері формування духовно-ціннісних орієнтирів нового суспільства, інформаційних фондів, інформаційної бази, створеної всіма попередніми поколіннями. Образно кажучи, ця спадщина, цей ресурс є тим дороговказом у майбутнє від успішного використання якого залежить національний розвиток, достойне входження нової української держави у міжнародне співтовариство.

¹ Вернадский В. И. Биосфера. – М.: Мысль, 1967. – 244 с.

Олена Косенко

ФОРМУВАННЯ ОСОБОВИХ АРХІВНИХ ФОНДІВ

Зростання ролі «людського фактора» – невід’ємна ознака як сучасного суспільного життя, так і розвитку історичної науки, домінуючим напрямом якої є антропологізм. У зв’язку з цим посилюється увага до вивчення життєвого і творчого шляху людських особистостей, їхньої спадщини. Найбільше відомостей про них містять джерела особового походження, значна частина яких відкладалась в особових фондах архівів.

Особові архівні фонди займають чільне місце в Національному архівному фонді України, наявні в них документи є важливими джерелами для дослідження історії, науки та культури. За останнє десятиріччя вони привертають дедалі більшу увагу дослідників, оскільки містять чимало достовірної інформації з історії політичного, громадського і культурного життя на українських землях у ХІХ–ХХ ст. Все це спонукає віднесення питання про дослідження особових архівних фондів до числа найактуальніших у галузі архівознавства.

Важливість вивчення вказаної проблеми посилюється й тим, що вона комплексно не досліджувалась. Наявні спеціальні праці здебільшого стосуються фондів громадсько-політичних діячів, представників науки, літератури та мистецтва. Загальні підходи до методики комплектування особових фондів частково відображено у підручниках з архівознавства¹ та в інших працях, зокрема в публікаціях В. М. Мамонова, І. В. Матяш, З. О. Сендика, Л. О. Скрицької (Драгомірової) та ін.² Чимало наукових досліджень присвячено огляду окремих особових фондів, що зберігаються у різних архівах України³. У 1990 р. О. Колобов вперше в Україні захистив кандидатську дисертацію, у якій йдеться про роботу з документами особового походження⁴. У ній також визначено місце та роль матеріалів особового походження в складі

² Понятие гносеологического образа. Чувственная и рациональная ступени познания // Лазарев Ф. В., Трифонова М. К. Философия. – Симф.: СОНАТ, 1999. – С. 220–223.

³ Щавелев С. П. Практическое познание: Философско-методологические очерки. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1994. – С. 17.

⁴ Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации. – М.: Владос, 1994. – С. 316.

⁵ Згуровський М. Шлях до суспільства, заснованого на знаннях // Дзеркало тижня. – 2006. – 21 січ. – С. 1, 14.

⁶ Борев Ю. Эстетика – 4-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1988. – С. 111.

⁷ Доступ до інформації та електронне урядування / Автори-упорядники М. С. Демкова, М. В. Фігель. – К.: Факт, 2004. – С. 128.

НАФ. Однак, теоретично-методологічний аспект проблеми формування особових архівних фондів ще не дістав належного висвітлення в українській науковій літературі.

У цій статті маємо за мету з’ясувати сучасні підходи до трактування поняття «особові архівні фонди» та особливостей їх формування.

Розглядаючи поняття «особові архівні фонди», більшість дослідників сходяться на тому, що особовий фонд – це сукупність документів, що утворилися в процесі життя та діяльності окремої особи⁵. Нерідко в літературі поняття «особовий архівний фонд» (з чим не можна погодитися) отожднюється з поняттям «фонд особового походження». Фондом особового походження називають архівний фонд окремої особи, сім’ї чи роду, який утворився завдяки відкладанню документів упродовж їхнього життя і діяльності.

Різниця між вказаними вище поняттями полягає в тому, що якраз фонди особового походження діляться на особові, сімейні та родові. Межі цих фондів визначаються кількістю поколінь, що залишили після себе документи. Фонд сім’ї складають документи не більше трьох поколінь, а фонд роду – не менше чотирьох. У такому разі особові архівні фонди – різновид фондів особового походження. Такі фонди створюються із документів осіб, життя і діяльність яких отримала високу державну, наукову чи громадську оцінку, або навпаки, діяльність яких мала значний деструктивний вплив на розвиток суспільства, для типових представників своєї соціальної групи, якщо склад документів є досить повним; для «пересічних» громадян, документи яких містять цінну для суспільства інформацію⁶.

Поняття «особовий архівний фонд» складається з трьох компонентів: «особовий», що засвідчує